

JÁMIYETLIK HÁM EKONOMIKALÍQ ILIMLER

EKONOMIKA

ПЛАСТИК КАРТОЧКАЛАР: ДҮНЬЯ ТӘЖИРИЙБЕСИ

А.Даўлетмуратов - үлкен оқытыушы

А.Пренов – ассистент оқытыушы

Бердақ атындағы Қарақалпақ мәмлекетлик университети

Таянч сўзлар: пластик карточка, нақ пул, чек, банк тизими, SEPA (Single Euro Payments Area).

Ключевые слова: пластиковая карточка, наличные деньги, чек, банковская система, SEPA (Single Euro Payments Area).

Key words: plastic card, cash, cheque, banking system, SEPA (Single Euro Payments Area).

Пластик карточкалар бойынша алып барылған есап-санақларға қарағанда бүгінгі күнде дүнья бойынша 7 миллиардтан артық пластик карточка айланысқа шығарылған болып, олардың хәр жыллық жер жүзлик айланысы 3 трлн. АҚШ долларынан артпақта.

Соңғы жылларда жер жүзлик көлемде экономикалық байланыслардың интеграцияласуы раўажланған мәмлекетлер менен бир қатарда раўажланып атырған мәмлекетлердің төлеу системасының, соның ишинде, нақ пулсыз есап-санақлар системасының инструментлеринен бири болған банк пластик карточкаларының раўажланыуына да кең тийкар жаратылды.

Бүгінгі күнде көплеген экономикалық жақтан раўажланған мәмлекетлерде пластик карточкалар тийкарында есап-санақ ислеу саўда хәм төлемли (пуллы) хызметлер көрсетиу саласының ажыралмас бөлеги болып қалмақта. Экономистлер бул системаны «эсир хызмети», «банк исиниң техникалық революциясы» деп баҳаламақта.

Пластик карточкалар системасы тийкарынан Арқа Америка хәм Европа мәмлекетлери, Австралия, Япония, Сингапур, Кубла Корея хәм басқа бир қатар мәмлекетлерде раўажланбақта [1].

Пластик карточкалар тийкарында есап-санақ системасының раўажланыуы жер жүзлик финанс базарында пул массасына унамлы тәсир етип, нақ пул формасындағы чек хәм чек дәптершелери айланысын қысқартты. Сол себепли дәзирги ўақытта Европа мәмлекетлеринде хукиметлер электрон төлеулер, соның ишинде, пластик карточкалар системасын кеңейтиу есабынан айланыстағы нақ пулларды кемейтиу сиясатынан жүрмекте. Соның ишинде, Польша Финанс министрлиги мәмлекетте пластик карточкалар системасын 40 пайызға көтериу арқалы мәмлекеттиң нақ пулларын айланысқа шығаруы бойынша қәрежетлерди кемейтиуди күзетпекте.

Англияда болса хукимет тәрепинен пластик карточкалардан кең пайдаланыу есабынан хызмет хақы төлеулериниң нақ пулда берилиуин қысқартуы сиясаты жүргизилмекте.

Сондай-ақ, бүгінгі күнде Швеция экономикасында да жәми финанс айланысының тек ғана 3 пайызға нақ пулдағы төлемлерди қурап, мәмлекетте автобус, такси хәм барлық саўда хәм төлемли хызмет көрсетиу шақапшаларында пластик карточкалар арқалы төлемлерди әмелге асыруы имканиыты бар. Европаның раўажланған мәмлекетлеринде пластик карточкалар тийкарында есап-санақ ислеу барлық саўда хәм хызмет көрсетиу тараўын толық өз ишине қамтып алғанлығы нәтижесинде усы мәмлекетлерде хызмет хақы төлемлериниң нақ пулда берилиуи қысқарып бармақта. Соның ишинде Англия хәм Францияда хызмет хақы төлемлериниң 10 пайызы, Германияда болса 5 пайызы нақ пулда төленбекте. Көпшилик Европа мәмлекетлеринде пластик карточкалар тийкарында нақ пулсыз есап-санақлар системасының жедел раўажланғанлығын да көриу мүмкин.

Соңғы жылларда Европа мәмлекетлеринде пластик карточкалар тийкарында есап-санақ төлеу системасы басқа төлеу системаларына салыстырғанда сезилерли рәуиште артып бармақта. Атап айтқанда, 2012-жыл даўамында пластик карточкалар тийкарында төлемлер көлеми жәми әмелге асырылған нақ пулсыз есап-санақлардың 40 %, 2013-жылда – 41 %, 2014-жылда – 42 % хәм 2015-жылда болса 44 % ға жеткен.

Пластик карточкалар тийкарында әмелге асырылған төлемлер көлеминиң жәми әмелге асырылған нақ пулсыз есап-санақлар үлесин Европа мәмлекетлери мысалында көретугын болсақ, 2015-жылда усы көрсеткиш Данияда – 71,8 %, Швецияда – 66,5 %, Уллы Британияда – 58,9 %, Латвияда – 50,9 %, Финляндияда – 49,9, Францияда – 49,5 %,

Бельгияда – 49,3 %, Голландияда – 47 %, Польшада – 43,7 %, Испанияда – 42,3 %, Италияда – 40,4 %, Хорватияда – 40,3 % ди қурамақта.

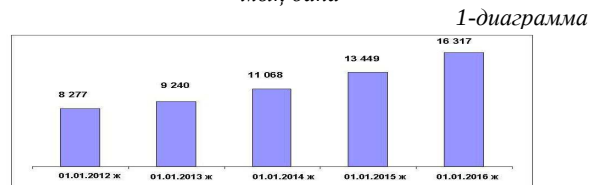
Дания хәм Швеция мәмлекетлеринде пластик карточкалар системасы жүдә жоқары дәрежеде раўажланған болып, 2015-жылда пластик карточкалар арқалы әмелге асырылған төлеулердиң жәми нақ пулсыз формадағы төлемлердеги үлеси 2014-жылға салыстырғанда 1 пайызға, 2013-жылға салыстырғанда болса сәйкес түрде 2 хәм 3 пайызға артқан.

Бүгінгі күнде Европа Аўқамы аймағында ишки пластик карточкалар системасының орнына халықаралық пластик карточкалар системасына тийкарланған бирден-бир SEPA (Single Euro Payments Area) системасын шөлкемлестириуге келисип алған болса да, айырым мәмлекетлер миллий пластик карточкалар системасын сақлап қалмақта. Атап айтқанда, Германия, Франция, Испания, Италия, Австрия, Швеция хәм басқа бир қанша мәмлекетлер төлеу терминаллары арқалы халықаралық пластик карточкалар системасы (VISA, MasterCard, сондай-ақ American Express, Diners Club та бар) карточкаларынан төлемлерди қабыл етиу раўажланып атырған болса, Сербия (DinaCard), Дания (Dankort), Норвегия (Bank Asept), Финляндия (Pankkikortti) сыяқлы мәмлекетлерде халықаралық пластик карточкалар системасы менен бир қатарда миллий карточкалар системасынан да пайдаланылмақта.

Улыўа алғанда, Европа мәмлекетлеринде пластик карточкалар системасында жаратылып атырған шараятлар хәм карточкалар базарында бәсеки орталығының раўажланыуы пластик карточкалардан пайдаланыушылардың көбейиуине алып келмекте. Бул болса бир тәрептен мәмлекеттиң финанс базарын тәртипке салыуға хызмет етсе, екінши тәрептен халыққа төлемлерди тезлик пенен әмелге асыруы мүмкиншилигин береди.

Өзбекистан республикасында банк пластик карталарының айланысын кеңейтиу хәм жетилистириу бойынша әмелге асырылған илажлар нәтижесинде соңғы 5 жыл даўамында айланысқа шығарылған банк пластик карталарының саны 2 еседен зыят көбейип, 2016-жылдың 1-январь жағдайына олардың улыўа саны 16,3 млн. данадан зыятты қурады (1-диаграмма). Усақлап сатыу саўдасы хәм хызмет көрсетиу объектеринде орнатылған төлеу терминалларының саны 183 мыннан асты. 2015-жылда пластик карталар арқалы әмелге асырылған төлемлер көлеми 31,3 трлн. сумды қурап, 2014-жылға салыстырғанда 37,6 % ға өсти.

Өзбекистанда айланысқа шығарылған пластик карталар саны, мың дана

Соны айтып өтиу керек, Президентимиздиң басшылығында әмелге асырылған илажлар нәтижесинде республикамызда да дүнья стандартларының талапларына сәйкес заманагөй жаңа банк хызмети түрлериниң бири болған пластик карточкалар менен есап-санақ ислеу системасы жаратылды.

Пластик карточкалар – заман талабы, соның ушын хәр бир коммерциялық банк өз клиентлерине дүнья стандартларына жуўап беретугын заманагөй банк хызметлерин көрсетиуге умтылмақта.

1. World Payments Report 2015, www.capgemini.com.
2. www.bank.uz

Мақолада пластик карточкалар асосида ҳисоб-китоб тизимининг ривожланиши ва унинг жаҳон молия бозорида пул массасига ижобий таъсир кўрсатиши ҳақида сўз боради. Жумладан, Европа давлатларида охириги йилларда пластик карточкалар ёрдамида тўловлар ҳажми ўсиши ва шу билан бирга Ўзбекистон республикасида ҳам кузатилаётган ижобий ўзгаришлар таҳлил қилинган.

РЕЗЮМЕ

В статье речь идёт о развитии платёжной системы на основе пластиковой карточки и о её положительном влиянии в денежную массу в мировом финансовом рынке. В частности анализируется рост объёма платежей по пластиковой карточке среди безналичных расходов в Европейских странах в последние годы и положительные изменения, наблюдаемые в Узбекистане в сфере банковской пластиковой карточки.

SUMMARY

The article deals with the development of payment system on the basis of a plastic card and its positive influence on money supply in the world financial market. In particular, there were analyzed the growth of the volume of payments by plastic cards among non-cash expenses in European countries for the last years and the positive changes observed in Uzbekistan in the sphere of bank plastic cards.

МЭМЛЕКЕТИМИЗ ЭКОНОМИКАСЫНЫҢ СТРУКТУРАЛЫҚ ӨЗГЕРИСЛЕРИНИҢ ЖЕТИСКЕНЛИКЛЕРИ

П.Хожалепесов – экономика илимлерининг кандидаты, доцент

Әжияз атындағы Нөкис мәмлекетлик педагогикалық институты

Г.Ибрагимова – ассистент оқытушы

Бердақ атындағы Қарақалпақ мәмлекетлик университети

Таянч сўзлар: ўзбек модели, иктисодиёт, стратегия, перспектива, ислохот, модернизация, диверсификация, кичик бизнес, хусусий тадбиркорлик, инвестиция.

Ключевые слова: узбекская модель, экономика, стратегия, перспектива, реформа, модернизация, диверсификация, малый бизнес, частное предпринимательство, инвестиция.

Key words: Uzbek model, economics, strategy, perspective, reform, modernization, diversification, small business, private entrepreneurship, investment.

Өткен 2015-жылы 29-март күни елимизде үлкен сиясий ўақыт- Ўзбекистан республикасы Президентлигине сайлаў болып өткенлиги мәлим. Хәр тәрәппе жоқары дәрежеде, альтернативлик тийкарында өткен бул сайлаў елимизди демократиялық раўажландырыў жолында әҳмийетли, шешиўши баскыш болып, халқымыздың өз күши хәм потенциалына ийе болған исеними қаншелли беккем екенлигин, оның сиясий-хуқықый санасы, жәмийетлик белсендиллиги, ўатанымыздың тағдири ушын жуўапкершилик сезими барған сайын артып атырғанын тағы бир мәрте көрсетти.

Конституциямыз, миллий хәм халықаралық хуқық нормалары, демократиялық принциплер тийкарында өткерилген бул сайлаўда сайлаўшылардың 90,39 пайызы Исибилерменлер хәрәкети-Ўзбекистан либерал-демократиялық партиясынан Президентликке талабан Ислам Абдуғаниевич Қаримовқа даўыс берди. Бундай үлкен жеңис Ислам Қаримовтың мәмлекет басшысы сыпатында Ўзбекистанның ғәрәзсизлигин тәмийинлеў, оны социаллық-экономикалық раўажландырыў бойынша стратегиялық мақсет хәм ўазыйпаларды шешиў жолындағы теңтайы жоқ хызметлери, елимизде әмелге асырылып атырған кең көлемли реформалардың халқымыз тәрәпинен жоқары тән алынғанынан хәм бир аўыздан қоллап-қуўатланғанынан дерек береді.

Биз ески өзін ақламаған зорлық-зомбылық дүзиминен пүткиллей ўаз кешип, тағдиримизди өз қолымызға алып, биз ушын жаңа демократиялық мәмлекет хәм пухаралық жәмийетин қурыў, хеш қимнен кем болмайтуғын азат хәм абат турмыс қурыўды өз алдымызға мақсет етип қойып, әмелге асырылып атырған кең көлемли өзгерислер хәм реформалар нәтийжесинде бүгинги ерисип атырған жоқары шеклер менен табысларымызды хеш қим бийкарлай алмайды» деп көрсетти.

Президентимиз Ислам Қаримовтың басшылығында алып барылып атырған паракхатшылықты сүйиўши сиясат ертеңги күнимизге исенимди қушейтеди. Бул дүньяға белгилі «өзбек модели»нің және бир көриниси.

Елимиздің хәзирги ўақыттағы санааты тез пәтлер менен раўажланып атырғанлығы хәм экономикамыздағы санааттың үлесиниң 25 пайызға жеткенлиги, заманағөй өндирислик тармақларды қурыў есабынан болғанлығын көриўимизге болады. Бүгинги күндеги экспортқа қолайлы хәм бәсекеге шыдамлы өнімлердің 60 пайыздан асламы жоқары технологияларға тийкарланған тараўларда ислеп шығарылмақта. Ғәрәзсизликтин қысқа дәўири ишинде хәзирги ўақытта жер жүзинде елге шекем даўам етип атырған дағдарысқа қарамастан елимиздің экономикасы 5,5 еседен көбирек өскени, халқымыздың реал дәраматлары жан басына есаплағанда дерлик 9 есе артқаны, буған ерисиў ушын өткен дәўир даўамында 190 миллиард доллар көлеминдеги инвестициялар, соның ишинде 65 миллиард доллардан асламы шет ел инвестицияларын тартыў есабынан экономикамыздың барлық тараўларында үлкен жетискенликлерге ерисилди.

Бүгинги күнде мәмлекетимиз жер жүзиндеги тез пәт пенен раўажланып атырған мәмлекетлер арасында бесинши орынды ийелеўин соңғы он бир жыл даўамында жалпы ишкі өнімимиздің өсиў көлеми 8 пайыздан жоқары болыўынан көриўимизге болады.

Сондай-ақ, дүньядағы ең абройлы халықаралық экономикалық хәм социаллық орайлардың мағлыўматы бойынша Ўзбекистан «Пүткил дүнья бахыт индекси»нде 158 мәмлекеттің арасында 44-орынды, ғәрәзсиз мәмлекетлердің дослық Аўқамы

еллери арасында биринши орынды ийелеўи жаңа шеклерди белгилеўге жол ашып береді.

Ауыл хожалығы тараўында улыўма жаңа экономикалық қатнасықлар енгизилип, фермерлик хәрәкетин раўажландырыў ушын кең жол ашып берилгени, бүгинги күнде фермер хожалықларымыз тек ғана ауыл хожалығы өнімлериниң 90-92 пайызын ислеп шығарып атырғанын емес, ал аўылды раўажландырыў ушын жуўапкершиликти өз мойнына алған қүдиретли жәмийетлик-сиясий хәрәкетке айланып атырғанын көриўге болады. 1990-жылы елимиз халқының азық-аўқат товарлары, дәслеп дән, картошка, гөш, сүт хәм қондиртер өнімлерине болған талабы импорт есабынан қапаланған болса, хәзирги ўақытта олардың 96 пайызы өзимизде шығарылып атырғаны, ғәрәзсизлик жылларында халықтың жан басына гөш 1,3 есе, сүт хәм сүт өнімлери 1,6 есе, картошка 1,7 есе, овош 2 еседен зыят, мийўе дерлик 4 есеге көбейгенлигин ел-журтымыздың абаданлығы барған сайын артып атырғанының әмелий тастыйғы сыпатында айттып өтиўи тийис. Елимизде бурын болмаған киши бизнес хәм жеке исибилерменлик тараўы бүгинги күнде жалпы ишкі өнімниң 56 пайыздан асламын ислеп шығарып атыр. Хәзирги ўақытта киши бизнес хәм жеке исибилерменлик тараўларында жәми жұмыс пенен бәнт халықтың дерлик 75-77 пайызы мийнет етип атыр. Елимизде бул тараў жедел раўажланып орта класс-мүлк ийелери класының жәмийеттиң таянышына айланып атырғанын атап өтиўимиз керек. Ғәрәзсизлик дәўиринде сатып алыў қәбилети бойынша жалпы ишкі өнімнің көлеми халықтың жан басына 4 мәрте өскени хәм хәзирги күнде бул көрсеткиш 6,5 мың АҚШ долларынан зыятты қурағанын бул бағдардағы әмелий жұмысларымыздың айқын дәлиили тийкарында сәуленбекте [1:1-3].

Елимиздің социал-экономикалық раўажланыўындағы тийкарғы бағдар экономикамыздың бәсекиге шыдамлылығын тәмийинлеў, өндирислик салалар хәм тармақларды модернизациялаў хәм диверсификациялаў, техникалық көзқарасты жаңалаў, ислеп шығаратуғын өнімлерди жәхән хәм ишкі базарларының қабыл өтиўин тәмийинлеў [2:3,11].

Сонлықтан да, келешек перспективамызды белгилеўде экономикамызда әмелге асырып атырған кең көлемли реформаларды, структуралық өзгерислер сиясатын әмелге асырыў хәм және де тереңдестирив, жаңа заман талап ететуғын дәрежеге көтериў мәселесин шешиў- бул бизиң раўажланған демократиялық мәмлекетлер қатарына көтерилив екенлигин айтыўымыз керек.

Мәмлекетимиздің тийкарғы нызамында белгилеп қойылған көп тармақты экономикамыздың тийкарғы саласы болған жеке мүлк хәм жеке исибилерменлик жолынан барлық тосқынлықларды алып таслаў, сондай-ақ, мүлк хәм мүлк ийелерин қорғаўға қаратылған исенимли нормативлик-хуқықый тийкар және кепилликлерди, соның ишинде, киши бизнес хәм жеке исибилерменликке зәрүр шәраят хәм жеңилликлерди жаратып берив тийкарғы ўазыйпамыз болып есапланады. Сондай-ақ, халқымыздың паракхат турмысын тәмийинлеў, оның абаданлығын арттырыў, экономикамызды избе-из раўажландырыў, Ўзбекистанымыздың халық-аралық майдандағы абройы менен позициясын арттырыў, регионимызда тынышлық хәм турақлылықты беккемлеў бойынша өз алдымызға қойып атырған мақсетлер дәрежеси және көлемине бола халқымыздың ийгиликли арзыў-ниетлери, бағдарламалық мақсетлеримизди әмелге асырыў ушын өз потенциалымызды, барлық имкантилар менен қушғайратымызды жумсаў бүгинги күндеги ең үлкен және жуўапкершилик ўазыйпамыз болып табылады.